Historia chrześcijaństwa

Pod redakcją
Juana Marii Laboa

JEDNOŚĆ

15. BARDO, PODOBNIE JAK CZYNIŁO TO WIELU INNYCH CHRZEŚCIJAN W ŚREDNIOWIECZU, PRZYGOTOWUJE SIĘ DO WYRUSZENIA NA DŁUGĄ PIELGRZYMKĘ. ZAMIERZA UDAĆ SIĘ DO GROBU ŚW. JAKUBA W SANTIAGO DE COMPOSTELA.

1

BARDO PIELGRZYMEM

Pewnego zimowego wieczoru Bardo siedząc przy ogniu, opowiedział żonie o ślubie, jaki uczynił, kiedy opuszczał północną Francję, aby udać się do Prowansji: „Przyrzekłem św. Jakubowi – mówił – że jeśli mi pomoże na nowej drodze życia, pójdę na pielgrzymkę do jego grobu w Santiago de Compostela. Teraz przyszła pora, aby wypełnić ślub. W kwietniu dołączę do innych pątników udających się do hiszpańskiego sanktuarium". Oczywiście Bardo rozmawiał też o swojej decyzji z zarządcą i uzyskał jego zgodę, pod warunkiem że zdąży wykonać prace polowe zaplanowane na czas, kiedy będzie przebywać na pielgrzymim szlaku.

Wreszcie nadeszły pierwsze dni kwietnia. Bardo był gotowy do drogi. Pożegnał się z Hermentrudą i dziećmi i zaopatrzony jedynie w sakwę i kostur poszedł do zamku feudała, gdzie spotkał się z innymi osobami, które tak jak on pielgrzymowały do Santiago de Compostela. Wszyscy razem ruszyli bez zwłoki. Czekało ich wiele godzin marszu, a przed wieczorem musieli znaleźć się w domu gościnnym klasztoru, który znajdował się przy drodze prowadzącej do pierwszego etapu ich pielgrzymki, Arles – dużego miasta na południu Francji. Przed zmierzchem pielgrzymi osiągnęli cel i zanocowali w klasztorze. Wczesnym rankiem obudził ich mnich i pobłogosławił na dalszą drogę. Po czterech dniach nasi przyjaciele dotarli do Arles. Idąc ulicami miasta, pytali, jak dojść do kościoła św. Trofima, gdzie zbierali się pątnicy udający się do Composteli. Potem zaczęła się trudna przeprawa przez Pireneje, góry oddzielające Francję i Hiszpanię.

Na szlaku do Composteli – zarówno we Francji, jak i w Hiszpanii – Bardo i pozostali pielgrzymi zwykle byli gościnnie przyjmowani. Znajdowali dach nad głową w schroniskach kierowanych przez osoby duchowne przy kościołach i klasztorach, ponadto w specjalnie do tego przeznaczonych domach, które prowadziły osoby świeckie, jak również w domostwach prywatnych. Potrzeby pielgrzymów zaspokajała zresztą cała armia ludzi z kupcami i karczmarzami na czele. Niestety nie brakowało wśród nich osób robiących niezbyt uczciwe interesy na pątnikach. Droga do grobu św. Jakuba była zatem prawdziwym „szlakiem do Santiago de Compostela", którym nie tylko podążali pielgrzymi, ale który gromadził mnóstwo zajmujących się nimi osób. Dlatego Bardo nie odczuwał samotności, a jego dziękczynna wędrówka do grobu świętego nie była jakąś „dziwną" podróżą. Wręcz przeciwnie, budziła w nim najszlachetniejsze uczucia, a obecność tych wszystkich ludzi utwierdzała go w podjętej decyzji. Był szczęśliwy, mogąc poświęcić Chrystusowi trud pielgrzymowania i oddalenia od rodziny. Z tej radości podarował żebrakowi swoją jedyną manierkę.

W końcu Bardo i jego towarzysze zobaczyli w oddali Compostelę i wieże jej wielkiej świątyni. Przed kościołem przyjął ich kapłan. Opowiedział im historię św. Jakuba, który przybył na te tereny, by nieść Dobrą Nowinę i dzielić się doświadczeniem wspólnego życia z Jezusem. Potem wzruszeni pątnicy długo modlili się przy grobie Apostoła, dziękując Panu, że udało im się dopełnić ślubów. Następnie skierowali się do jednego z wielu domów dla pielgrzymów przy sanktuarium, gdzie mogli odpocząć po trudach podróży. Musieli być wypoczęci, gdyż nazajutrz mieli wziąć udział w uroczystej liturgii święta Pięćdziesiątnicy. Po kilku dniach bogatsi o to głębokie religijne doświadczenie wyruszyli w drogę powrotną do swoich domów.

ŚREDNIOWIECZNE PIELGRZYMKI

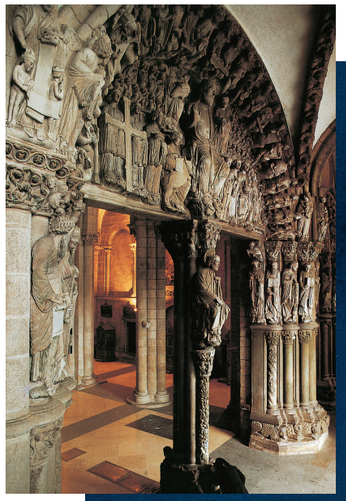

2

1. Katedra w Santiago, widok o zachodzie słońca.

2. Grób Jakuba Apostoła stał się w średniowieczu celem chrześcijańskich pielgrzymów. Miasto Santiago powstało po 1000 r. jako miejsce przechowywania relikwii świętego. Narodziła się w ten sposób tradycja trzeciego, obok Ziemi Świętej i Rzymu, wielkiego szlaku pielgrzymkowego, która przez wieki dotrwała do naszych czasów. Pielgrzymki do Santiago przyczyniły się do powstania rozległej infrastruktury w Europie Zachodniej: odnowiono stare drogi i zbudowano nowe z towarzyszącymi im obiektami użyteczności publicznej. Mapa pokazuje główne szlaki prowadzące do Santiago. Po lewej: wejście do katedry – słynny Portyk Chwały (1188 r.), gdzie poniżej postaci Chrystusa i 4 ewangelistów znajduje się figura św. Jakuba przyjmującego pielgrzymów. Po prawej: pochodząca z romańskiego klasztoru Santo Domingo de Silos (Hiszpania) płaskorzeźba z narożnego pilastru krużganka. Chrystus został na niej ukazany z sakwą pielgrzyma na drodze do Emaus, z dwoma uczniami. Ewangelie mówią, że Nauczyciel był zawsze w drodze: pielgrzymowanie przypomina więc ludziom, że życie jest drogą. Promienista muszla to znak pątnika z Santiago. Pielgrzymi zbierali je na pobliskich plażach Atlantyku jako dowód odbycia pielgrzymki do grobu św. Jakuba.

3

3. Północny witraż rozetowy z katedry we Fryburgu Bryzgowijskim (XIII w.): scena gościnnego przyjęcia pielgrzyma. Trudności średniowiecznych pielgrzymek łagodziły specjalne względy, jakimi darzono pątników. Ważnym elementem wychowania było nauczenie każdego, kto spotkałby pielgrzyma, aby otoczył go wyjątkową troską. Przybywał bowiem z daleka, stawiając czoła trudom, niewygodom i niebezpieczeństwom, chcąc dopełnić tego szczególnego aktu wiary.

Część X

Do naszych czasów

od roku 1917 do dzisiaj

Ilustracje
Sandro Corsi, Vittorio Belli, Franco Vignazia

1. EUROPA I ŚWIAT PO I WOJNIE ŚWIATOWEJ. USTANOWIENIE WYBORÓW POWSZECHNYCH OTWIERA PRZED KATOLIKAMI NOWE MOŻLIWOŚCI DZIAŁALNOŚCI PUBLICZNEJ.

1

Sytuacja po pierwszej wojnie światowej

Pierwsza wojna światowa i rewolucja rosyjska zmieniły przede wszystkim polityczne oblicze Europy, i częściowo świata, pod względem ustroju państwowego i stosunków międzynarodowych, ale przyniosły też zmiany w codziennym życiu. Upadły wielkie imperia: rosyjskie, habsburskie, niemieckie i tureckie. Powstały nowe państwa: republika Austrii, królestwo Jugosławii, królestwo Węgier, republika Czechosłowacji, republika Polski i, dalej na północ, republiki bałtyckie: Litwa, Łotwa i Estonia. Włochy zdobyły Trydent, Południowy Tyrol aż do przełęczy Brenner i Istrię. Między Francją i Niemcami, od dawna skonfliktowanymi, pozostało jeszcze wiele napięć, ponieważ Francuzi utrzymywali w okupacji lewy brzeg Renu i kontrolowali sporne ziemie Kraju Saary. Irlandczycy zaczęli walkę o uniezależnienie się od Wielkiej Brytanii.

Jednak w wyniku zmiany struktury politycznej Europy wytworzyły się warunki sprzyjające niestabilności i nowym zatargom. Rewolucja rosyjska odbiła się szerokim echem w społeczeństwach europejskich, wzbudzając niepokój wśród rządów państw. W niektórych krajach ruchy robotnicze zmobilizowały się, żeby utworzyć społeczeństwa socjalistyczne z władzą sprawowaną przez świat pracy. Najważniejsze organizacje proletariackie działały w krajach wysoko uprzemysłowionych. Radykalnemu nacjonalizmowi licznych państw towarzyszyły działania rządów zmierzających do ograniczania i kontroli związków zawodowych i ruchów społecznych. Tymczasem izolowano ekonomicznie i politycznie Rosję Sowiecką, która ze swej strony przekształciła się w państwo represji i terroru.

Na Bliskim Wschodzie Francja i Anglia podzieliły między siebie wiele ziem Imperium Osmańskiego: Syria i Liban przypadły Francji; Palestyna, Transjordania i Irak – Anglii.

Afryka, z kilkoma wyjątkami, znajdowała się w posiadaniu różnych państw europejskich, które właśnie w okresie po pierwszej wojnie światowej zorganizowały ekonomicznie kolonie, żeby uzyskiwać

2

surowce i odbudować zniszczoną wojną gospodarkę. Belgia stanowiła przykład państwa bogatego dzięki swojej wielkiej kolonii afrykańskiej. Również w Azji znajdowały się rozległe zagraniczne posiadłości Francji, a zwłaszcza Anglii, która w oparciu o nie zbudowała swoją prosperity i liczące się mocarstwo. Wśród niezależnych państw azjatyckich Chiny, od niedawna republika, były bardzo podzielone politycznie i ekonomicznie. Japonia przeciwnie, umocniła potęgę gospodarczą i wojskową i dążyła do supremacji nad całym Dalekim Wschodem.

Jedną z najpoważniejszych konsekwencji pierwszej wojny światowej stał się światowy wymiar polityki i ekonomii. Od tej pory każdy znaczący problem tego typu musiał być rozpatrywany w kontekście międzynarodowym i w powiązaniu z sytuacją na świecie. Zmieniła się więc pozycja Europy, która oczywiście zachowała swoje terytoria

3

kolonialne, prestiż i siłę, ale stanęła też wobec nieuniknionej konfrontacji z Rosją, wyrastającą na potęgę eurazjatycką, oraz z Japonią i ze Stanami Zjednoczonymi. Te ostatnie interweniowały w pierwszej wojnie światowej, a także w traktacie pokojowym i pretendowały do ośrodka światowej ekonomii. Jak zobaczymy, wymiar globalny stał się również cechą Kościoła XX w.

Wybory powszechne i narodziny partii ludowych

Pierwsza wojna światowa i rewolucja rosyjska wprowadziły na scenę wielkich wydarzeń historycznych, jako bohaterów, duże masy ludzkie. Żadna z dotychczasowych wojen czy rewolucji nie przyniosła tak wiele cierpienia i śmierci. Odłożenie broni nie mogło zahamować tego procesu, który wpłynął na instytucje polityczne i sposób myślenia ludzi: społeczeństwo, oprócz wąskich, bogatych grup możnych i elit, zaczęła też tworzyć niezliczona rzesza jednostek. W konsekwencji zaistniała potrzeba przekształcenia instytucji politycznych, żeby mogły dać wyraz potrzebom mas o bardzo zróżnicowanych interesach.

Oczywiście zmiany społecznej mentalności wymagają kilkudziesięciu lat i niesłusznie byłoby uważać wojnę za ich jedyną przyczynę. Wojna, jak często się zdarza, tylko przyspieszyła bieg wypadków.

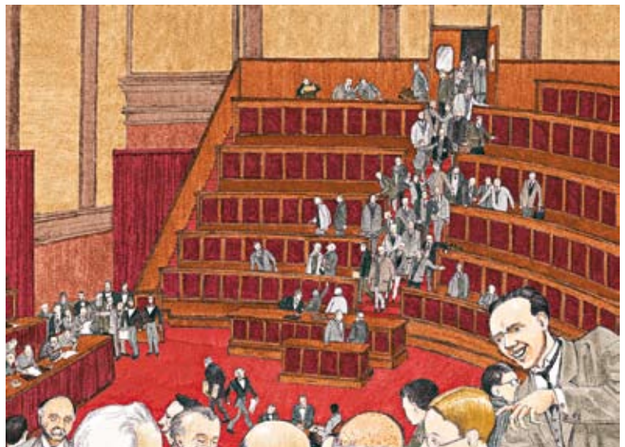

4

1. Mapa pokazuje zasięg pierwszej wojny światowej.

2. Europa po pierwszej wojnie światowej: koniec imperiów i narodziny nowych państw.

3. Robotnicy i robotnice przed włoską fabryką podczas pierwszej wojny światowej.

4. Ks. Luigi Sturzo, założyciel Włoskiej Partii Ludowej w 1919 r.

W rzeczywistości idea wyborów powszechnych dojrzewała od końca XIX w.: wszyscy obywatele, po osiągnięciu ustalonego wieku, otrzymywali prawo uczestniczenia w wyborach do parlamentu i w życiu politycznym. Jednak występowały silne opory we wprowadzeniu tej praktyki, szczególnie w wypadku kobiet. Na przykład Belgia ustanowiła wybory powszechne w 1894 r., natomiast Włochy ograniczyły się do reformy częściowej, sankcjonując dopiero w 1912 r. powszechne prawo wyborcze dla mężczyzn umiejących czytać i pisać.

W okresie powojennym zaczął się ruch na rzecz demokratyzacji życia publicznego, właśnie w celu wprowadzenia wyborów powszechnych. Pod koniec 1918 r. w Anglii, a w 1920 r. w Stanach Zjednoczonych odbyły się pierwsze wybory, również z udziałem kobiet.

Klimat zmian otworzył też nowe możliwości dla Kościoła. W poprzednim tomie mówiliśmy o trudnościach, jakie napotykał Kościół pod koniec dziewiętnastego stulecia ze strony reżimów antyklerykalnych, które chciały odebrać mu wszelką wolność działania w życiu publicznym. Teraz, w sytuacji rozszerzenia prawa wyborczego na całe społeczeństwo, zwłaszcza na kobiety, katolicy automatycznie wrócili do życia politycznego w państwach, które wprowadziły praktykę wyborów powszechnych. Z żywego, silnego pnia katolicyzmu społecznego, obecnego we wszystkich krajach europejskich, wyrosły partie o rodowodzie chrześcijańskim. W 1919 r. powstała Włoska Partia Ludowa, w 1922 r. Demokratyczna Partia Ludowa we Francji, a w Austrii Społeczna Partia Chrześcijańska. Podobne partie zaistniały w państwach utworzonych z byłego cesarstwa Austro-Węgier – zarówno w Polsce, jak i w republikach bałtyckich. Mimo trudności, błędów i sprzeczności, te fakty stanowiły świadectwo, że w Kościele dojrzewały nowe pomysły działania w nowoczesnym społeczeństwie. Z drugiej strony, uczestnictwo chrześcijan w życiu społecznym i politycznym zaowocowało u wiernych pragnieniem bardziej aktywnego i odpowiedzialnego udziału w życiu samego Kościoła.

2. ROMANO GUARDINI NA SPOTKANIACH Z MŁODZIEŻĄ, W SWOICH PISMACH I KAZANIACH PODKREŚLA, ŻE LITURGIA MUSI ŁĄCZYĆ SIĘ Z KONCEPCJĄ KOŚCIOŁA JAKO WSPÓLNOTY. RUCH LITURGICZNY, KTÓRY POWSTAJE POD JEGO WPŁYWEM ZDOBYWA SZEROKI ODDŹWIĘK. W ROKU 1922 PAPIEŻEM ZOSTAJE PIUS XI. JAKO CZŁOWIEK NAUKI ANGAŻUJE SIĘ W OTWARCIE KOŚCIOŁA NA POSTĘP, A ZARAZEM W JEGO UOBECNIENIE W KAŻDEJ DZIEDZINIE ŻYCIA. PRZYPOMINA O TYM WIERNYM, KTÓRZY PRZYBYWAJĄ DO RZYMU Z OKAZJI ROKU JUBILEUSZOWEGO 1925, OGŁASZA TEŻ ŚWIĘTO CHRYSTUSA KRÓLA I KANONIZUJE NOWYCH ŚWIĘTYCH.

Romano Guardini

Ruch liturgiczny został zapoczątkowany w XIX w. i wydał pierwsze owoce za pontyfikatu Piusa X, który nie zadowolił się uzyskanymi rezultatami, lecz pomnożył wysiłki, by stał się on powszechny, nie ograniczając się do małej, elitarnej grupy. Wskazówkami Piusa X szczególnie przejął się belgijski mnich Lambert Beauduin. Zanim wstąpił do klasztoru, pracował jako kapłan wśród robotników i również jako zakonnik zatroszczył się, żeby prości ludzie mogli pełniej uczestniczyć w liturgii, zwłaszcza we Mszy św. Dlatego przetłumaczył z łaciny Mszał Rzymski i organizował kursy liturgiczne. W Niemczech prężnym ośrodkiem ruchu liturgicznego stał się klasztor benedyktyński Maria Laach. Jednak największy impuls i nową treść nadał temu nurtowi Romano Guardini – filozof religii, teolog i liturgista.

Guardini urodził się we włoskiej Weronie w 1885 r., niemniej prawie całe życie spędził w Niemczech. Tutaj skończył szkołę średnią

1

2

1. Nowe idee udziału w liturgii wpłynęły także na koncepcje architektoniczne budowanych kościołów. Jednym z najlepiej rozumiejących to przesłanie architektów był Dominikus Böhm. Na zdjęciu widzimy wnętrze zaprojektowanego przez niego kościoła św. Apolinarego w Frielingsdorf, w Niemczech.

2. Mnich belgijski Lambert Beauduin, jeden z pierwszych przedstawicieli odnowy liturgicznej.

i studiował: nauki przyrodnicze w Monachium, chemię, medycynę i ekonomię polityczną w Tybindze i Berlinie, wreszcie teologię we Fryburgu Bryzgowijskim. Został księdzem w Moguncji, gdzie wykazał się wyjątkowymi zdolnościami w kontaktach z młodzieżą, wręcz zapatrzoną w tego kapłana, który potrafił fascynująco mówić o Bogu, Chrystusie, Trójcy Świętej. Często wszyscy razem wyjeżdżali na wieś i tam, w bliskim kontakcie z przyrodą, kontynuowali rozważania o wierze i roli Kościoła.

W ten sposób narodził się Katolicki Ruch Młodzieży, którego uczestnicy nie tylko słuchali Mszy św., ale brali w niej udział według nauk Guardniego z jego słynnej książki *O duchu liturgii*. Z drugiej strony, Guardini rozszerzył pojęcie wąsko rozumianej liturgii. Zaznaczał, że większy w niej udział musi łączyć się z nowym rozumieniem Kościoła. W liturgii nie uczestniczy się samemu, ale w jedności ze wspólnotą Kościoła. Zatem Kościół nie jest tylko i wyłącznie budynkiem, instytucją, lecz wspólnotą życia i miłości, skoncentrowaną wokół Chrystusa. Te idee Guardini wyłożył w innej znanej książce, *Kościół Pana. Rozmyślania nad istotą i zadaniem Kościoła*.

W 1923 r. zaproszono go na Uniwersytet w Berlinie. Romano Guardini jako pierwszy kapłan katolicki po kilku wiekach zaczął tu wykłady z filozofii religii oraz katolickiego światopoglądu i odniósł wielki sukces. W krótkim czasie mógł się pochwalić największą liczbą studentów w Niemczech. Oprócz wykładów kontynuował też kazania, na które ściągały tłumy. Jednak nie osobisty sukces tego człowieka jest tutaj najważniejszy. W rzeczywistości – jak sam napisał – „zaczął się proces religijny o nieocenionym znaczeniu: Kościół odradzał się dla dusz". Ruch liturgiczny i nowa świadomość Kościoła stały się siłą podtrzymującą wiernych na całym świecie. Kilkadziesiąt lat później Sobór Watykański II podjął dojrzewające od pewnego czasu w ruchu liturgicznym pragnienie oczyszczenia i zrozumienia liturgii, a także większego udziału świeckich w tych obrzędach. Liturgia w językach narodowych pozwalała lepiej zrozumieć owe ryty, pogłębiona lektura Nowego Testamentu wzbogacała duchowość chrześcijan, a Psalmy stały się ważną częścią modlitwy wiernych. Na początku XXI w. wrócono do wydawania dzień Guardiniego i jego myśl liturgiczna i teologiczna znowu zaczyna ożywiać religijność nowych pokoleń chrześcijan.

Papież Pius XI

Następcą Benedykta XV, papieża pokoju i misji, został Achille Ratti, który przyjął imię Piusa XI. Ratti urodził się w diecezji mediolańskiej w 1857 r. i większą część życia spędził na działalności naukowej w Bibliotece Ambrozjańskiej w Mediolanie i w Bibliotece Watykańskiej w Rzymie. Dopiero w roku 1919 został mianowany biskupem i wysłany jako dyplomata do Polski. Od tego momentu jego kariera potoczyła się błyskawicznie: w czerwcu 1921 r. był już arcybiskupem Mediolanu, a w lutym 1922 r. wybrano go na papieża. Pius XI posiadał szereg zalet: staranne wykształcenie, znajomość języków, a zwłaszcza międzynarodowe znajomości. Był też otwarty na postęp, przyczyniając się znacznie do pojednania Kościoła i nauki. Ponadto odznaczał sie pobożnością i nigdy nie zaniedbał troski o dusze. Rozpoczął swój pontyfikat od niespodzianki: po wyborze udzielił błogosławieństwa z Loggii św. Piotra, dając tym samym znak woli przezwyciężenia „kwestii rzymskiej" i otwarcia na świat.

3

4

3. Papież Pius XI.

4. Młodzieńczy portret Guglielma Marconiego, wynalazcy radia. Pius XI zainaugurował Radio Watykańskie i jego głos dotarł do całego świata.

Jednym z pierwszych przedsięwzięć Piusa XI była modernizacja i powiększenie sal konsultacyjnych Biblioteki Watykańskiej. Założył też Instytut Archeologiczny i zbudował nową Pinakotekę na obrazy podarowane Stolicy Apostolskiej. Przy współpracy Marconiego zainstalowano w Watykanie stację radiową, dzięki której głos papieża docierał do najdalszych zakątków ziemi. To była wielka nowość. Papież nie obawiał się nowoczesnego świata, ale oczywiście nie zapominał o swojej misji religijnej. W encyklikach zalecał ćwiczenia duchowe, nabożeństwo do Maryi, różaniec i przede wszystkim podjął temat małżeństwa, edukacji chrześcijańskiej oraz nauki społecznej Kościoła. Lubił też spotykać się z pielgrzymami, którzy licznie przybywali do Rzymu, szczególnie z okazji Roku Świętego 1925, kiedy to do Wiecznego Miasta udało się ponad pół miliona wiernych. Rok Jubileuszowy obchodzono nadzwyczaj uroczyście, a zakończyło go ustanowienie przez papieża święta Chrystusa Króla. Dla Piusa XI święto to oznaczało, że Panem świata jest Chrystus, o którym świadczy uniwersalny już Kościół. Dlatego włączył do Kolegium Kardynalskiego biskupów z niemal wszystkich kontynentów, nominując arcybiskupów Nowego Jorku, Chicago, Rio de Janeiro, Buenos Aires. Inną ważną okazją do spotkania z wiernymi różnych krajów stały się dla papieża kanonizacje.

Oto najbardziej znani święci wyniesieni przez niego na ołtarze: Teresa z Lisieux, Robert Bellarmin, Albert Wielki, Jan Bosko, Jan Maria Vianney (proboszcz z Ars), Bernadeta Soubirous, Jan Fisher i Tomasz More.

Od pontyfikatu Leona XIII chrześcijanie stali się bardziej świadomi obowiązku zaangażowania w życie społeczne, ekonomiczne i polityczne. Akcja Katolicka i partie Demokracji Chrześcijańskiej stworzyły dwa ważne kanały dla ich działania w rozmaitych obszarach państwa.

Spis treści

Wprowadzenie 5

Część I. **Pierwsi chrześcijanie** 7
do roku 180

Część II. **Złota epoka** 67
od roku 180 do 381

Część III. **Zmierzch antycznego świata** 127
od roku 381 do 600

Część IV. **Epoka barbarzyńców** 187
od roku 600 do 900

Część V. **Średniowiecze** 247
od roku 900 do 1300

Część VI. **Narodziny człowieka nowoczesnego** 307
od roku 1300 do 1500

Część VII. **Reformacja i kontrreformacja** 367
od roku 1500 do 1700

Część VIII. **Epoka rewolucji** 427
od roku 1700 do 1850

Część IX. **Kościół, wojny i państwa** 487
od roku 1850 do 1917

Część X. **Do naszych czasów** 547
od roku 1917 do dzisiaj

Indeks nazw własnych 608

Indeks ilustracji 630